

УДК 338.439.5:637.14

Козловський С.В., д.е.н., професор,

Кошельник В.М.

Вінницький національний аграрний університет

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО МОЛОЧНОГО ВИРОБНИЦТВА В УМОВАХ РИНКУ

У статті розглянуто сучасний стан молочної промисловості України, причини неефективності галузі та обґрунтовано основні напрями забезпечення сталого її розвитку в ринкових умовах господарювання.

Ключові слова: молоко, молочна галузь, молочне виробництво, ринок молока, розвиток.

Kozlovskiy S., Koshelnik V.

MAIN TRENDS OF DEVELOPMENT OF DOMESTIC MILK PRODUCTION IN A MARKET

The article reviews the current state of the dairy industry of Ukraine, causes inefficient industry and the major directions of sustainable development in market conditions.

Key words: milk, dairy industry, milk production, milk market, development.

Козловский С.В., Кошельник В.Н.

ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ОТЕЧЕСТВЕННОГО МОЛОЧНОГО ПРОИЗВОДСТВА В УСЛОВИЯХ РЫНКА

В статье рассмотрено современное состояние молочной промышленности Украины, причины неэффективности отрасли и обоснованы основные направления обеспечения устойчивого ее развития в рыночных условиях хозяйствования.

Ключевые слова: молоко, молочная отрасль, молочное производство, рынок молока, развитие.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Молочна галузь є однією з провідних у структурі народного господарства, яка забезпечує населення продуктами харчування, багатими на білки, вітаміни, мінеральні речовини, що є необхідним для забезпечення життєдіяльності людини. Це основне джерело сировини для молокопереробних підприємств та доходів для сільського населення. Від рівня розвитку молочного виробництва в аграрних підприємствах значною мірою залежить успішне функціонування аграрного сектору в цілому й

забезпечення продовольчої безпеки країни. Тому, становлення та розвиток ринкових відносин в Україні, що супроводжується радикальними змінами умов функціонування підприємств, зумовлює необхідність проведення комплексних наукових досліджень, спрямованих на вивчення питань особливостей функціонування підприємств з виробництва молока й забезпечення їх сталого економічного розвитку в умовах ринку.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідженню проблемних питань ефективного функціонування підприємств молочної промисловості присвячені праці таких українських вчених-економістів як В.М.Трегобчука, В.Г.Андрійчука, О.М.Шпичака, В.В.Юрчишина, С.В.Васильчика, П.І.Гайдуцького, Н.С.Белінської, Т.В.Дядик, Л.Я.Ольмезової, В.А.Серебрякова, Н.А.Литвиненко, А.В.Чернікова, В.І.Бойка, П.Т.Саблука та багато інших. Однак, не зважаючи на широкий спектр наукових досліджень, забезпечення сталого економічного розвитку вітчизняного молочного виробництва в сучасних ринкових умовах господарювання залишається до кінця не вирішеною проблемою, що потребує подальшого опрацювання.

Цілі статті. Метою статті є дослідження сучасного стану вітчизняної молочної промисловості, виокремлення причин стримування ефективного функціонування підприємств-виробників молока та обґрунтування основних передумов стабільного економічного розвитку галузі.

Викладення основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. На сучасному етапі молочний комплекс України, зокрема його сировинна база перебуває у складному становищі, хоч і має, за рахунок сприятливих агрокліматичних умов, значний потенціал для виробництва молока та молочних продуктів. Протягом останніх років спостерігається тенденція падіння практично по всіх основних показниках (табл. 1).

Аналіз ринку вітчизняних підприємств молочної промисловості свідчить, що протягом 2005–2010 рр. в усіх категоріях господарств на 31% скоротилося поголів'я великої рогатої худоби. При цьому у 2010р. середньорічний надій молока від однієї корови, що була в наявності на початок року, у всіх категоріях господарств зменшився на 39 кг, або на 1% порівняно з його рівнем у 2009 р. й склав 4010 кг. При цьому в світі існує інша тенденція: при зменшенні поголів'я стада збільшується його середня продуктивність. Наприклад, у США поголів'я корів зменшилося удвічі, а надой молока на кожну голову збільшилися утричі й досягли 9,3 тис кг на рік, Данії – 8,5 тис кг, Швеції – 8,4 тис кг, Великобританії – 7,1 тис кг, Німеччині – 6,8 тис кг, Білорусі – 4,5 тис кг, водночас середні надой по

Україні становлять лише 3,5 – 4 тис кг. Низький рівень продуктивності корів в значній мірі послаблює конкурентні позиції на ринку підприємств-виробників молока, адже додаткова тонна молока на корову за рік підвищує конкурентоспроможність в 50 разів більше, ніж це робить кожна додаткова корова [5].

Таблиця 1

Аналіз обсягів виробництва й споживання
молока та молочних продуктів в Україні протягом 2005–2010 рр.*

Показник	2005	2006	2007	2008	2009	2010	Відношення 2010 р. до 2005 р., (%)
1	2	3	4	5	6	7	8
Поголів'я ВРХ, тис гол.	6514	6175	5491	5079	4826	4494	69,0
у т. ч. корови	3635	3347	3096	2856	2736	2677	73,6
Виробництво молока всіх видів, тис т	13714	13287	12262	11761	11609	11254	82,0
у т.ч. частка населення, %	80,9	81,5	82,2	82,2	81,0	80,0	98,9
Надійшло на переробні підприємства, тис т	5689	5607	6039	5406	4671	4737	83,3
<i>Виробництво молочних продуктів</i>							
Молоко оброблене рідке, тис т	864	820	863	808	770	801	92,7
Масло вершкове, тис т	120	104	100	85	75	79	65,8
Спреди та суміші, тис т	80	71	84	82	73	65	81,2
Сир свіжий неферментований та сир кисломолочний, тис т	84	93	93	92	85	78	92,9
Сири жирні, тис т	274	217	246	236	224	207	75,6
Продукти кисломолочні, тис т	499	524	533	532	492	479	96,0
Споживання молока та молочних продуктів на 1 особу в перерахунку на молоко, кг/рік	226	235	226	214	212	206	91,1

* Джерело: Державна служба статистики України

Через скорочення поголів'я корів та зниження їх продуктивності виробництво молока у 2010 р. порівняно з 2005 р. скоротилось майже на 18% і склало 11,2 млн т. В 2010 р. по відношенню до попереднього року на 3,6% зменшили виробництво молока господарства населення й на 0,8% сільськогосподарські підприємства (рис. 1).

Однак, виробництво молока у 2010 р. залишилося рентабельним, порівняно з 2009 р. прибутковість його підвищилася – з 15,7% до 17,7% (з урахуванням дотацій).

Падіння обсягів виробництва молока вплинуло й на рівень його реалізації (рис. 2).

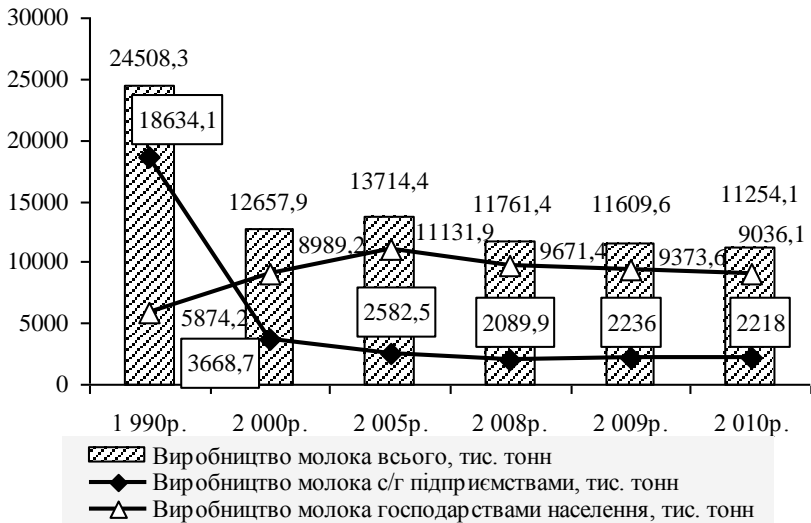

Рис. 1. Динаміка виробництва молока в Україні протягом 1990–2010 рр., тис тонн

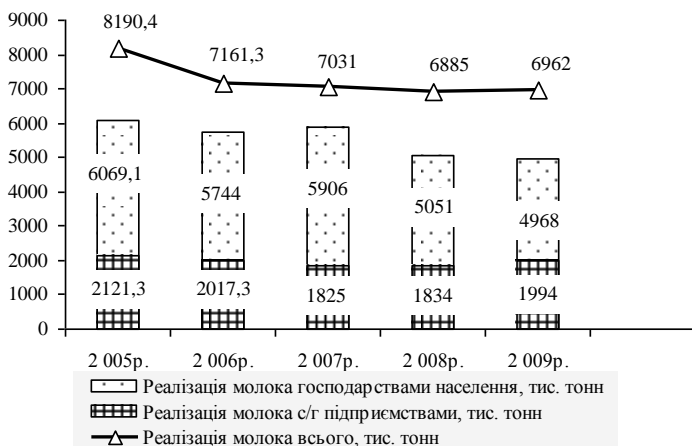

Рис. 2. Динаміка реалізації молока протягом 2005–2010 рр., тис тонн

При цьому частка реалізованого молока в окремих категоріях господарств істотно відхиляється. Якщо у сільськогосподарських підприємствах у 2009 р. питома вага реалізованого молока в загальному його виробництві становила 89%, то в господарствах населення – 53%. Селяни, крім потреби в молокопродуктах для своєї сім'ї та годівлі молодняку тварин, продають молоко на міських ринках свіжим, або частково переробленим (в домашніх умовах) на сметану і сир [1, с. 215].

В умовах скорочення обсягів виробництва й реалізації молока суттєвий дефіцит сировини відчувають молокопереробні підприємства. Так, у 2010 р., до них надійшло на переробку від сільськогосподарських підприємств 1857,6 тис тонн молока, що майже на 90% менше, ніж у 1990 році та на 68,5% менше рівня 1996 р. Як наслідок, протягом останніх років знижуються й показники виробництва молочної продукції.

Вагомою причиною зменшення поголів'я та виробництва молока є недосконалість економічного механізму розвитку галузі. Тривалий час закупівельні ціни на молочну сировину різко мінялися й були неадекватними затратам на її виробництво, що суперечило стабільному розвитку галузі й призвело до її ризикованості й збитковості у більшості сільськогосподарських товаровиробників. Середня ціна реалізації молока в 2010 р. проти 2009 р. (1888,8грн/т) зросла на 55,6% і склала 2938,7 грн за т та на 42,3% вище проти її рівня у 2008 р. (2065,1 грн/т) [1, с. 215].

Важливим фактором при ціноутворенні на ринку готової молочної продукції є вплив посередників при закупівлі молока-сировини і реалізації готової продукції. При закупівлі молока посередницькими структурами

закупівельна ціна його зростає на 15–20%. Реалізація готової молочної продукції від переробного підприємства до роздрібно́ї торгівлі також здійснюється через посередницькі структури (Торгові доми), які, як правило, рекомендовані торгівельними організаціями, у яких продається відповідна продукція. При цьому залежно від асортименту торгового дому, відповідних доплат за входження молочної продукції до продажу у торговельній мережі, оптова ціна підприємства на молочну продукцію зростає на 25–60%. Часто одна й та сама продукція проходить через 2–3 таких торгових доми і кожен з них збільшує ціну такої продукції. Роздрібно́я торгівля, одержавши від торгового дому продукцію, реалізовує її споживачам зі своєю торговельною націнкою. Виробники молочної продукції не мають іншої альтернативи у реалізації своєї продукції. До роздрібно́ї торгівлі на реалізацію надходить продукція тільки від оптових посередників [2, с. 63–64].

Постійне зростання цін на молочні продукти, водночас із зниженням платоспроможності населення, зумовило значне скорочення рівня споживання молочних продуктів (в перерахунку на молоко) на душу населення, що значно послабило конкурентні позиції національних товаровиробників молочної галузі на ринку. Так, за даними Держкомстату України у 2007 р. рівень споживання молокопродуктів становив 59,5%; у 2008 р. – 56,3%; у 2009 р. – 55,8%; у 2010 р. – 54,2% від раціональної норми споживання, яка складає 380 кг/рік.

Особливої актуальності у зв'язку з вступом України до СОТ набула проблема якості молочної продукції. Наша молочно-сировинна база за якісними показниками далеко відстає від європейських країн, що негативно відображається на рівні конкурентоспроможності галузі. На підтвердження вищезазначеного, розглянемо структуру виробництва молока за сортністю (рис. 3).

Аналіз наведеної схеми показує, що виробництво молока типу «екстра» у загальній структурі виробництва молока в 2009–2010 рр. в умовах мілкотоварного виробництва і недосконалої і досить витратної системи його збору у мілких господарств збільшилось незначно – з 1,4% до 3,5%. Натомість продовжують домінувати частки низькосортного – 1-го і 2-го сортів [6, с. 67–68]. Зокрема, приватні домогосподарства, яких більшість у сировинному секторі, виробляють молоко першого сорту (близько 30%), другого та несортове, на відміну від великотоварних ферм, яких сьогодні замало. ЄС і США таке молоко не використовують для виробництва продуктів харчування.

Рис. 3. Структура виробництва молока за сортністю у 2009–2010рр., %

Прийняті зміни до закону «Про молоко та молочні продукти» передбачають стимулювання в Україні виробництва високоякісного молока. Закон вводить доплату до ціни реалізації 25% виробникам молока типу «екстра» та 20% – вищого гатунку. Перший сорт якості взагалі не дотується [7]. Однак, організувати ефективну систему збору молока і контролю його якості в умовах роздрібного мілкотоварного виробництва майже неможливо. Тому зменшення кількості дрібних виробників молока та збільшення числа великих ферм, де будуть застосовуватись сучасні технології екологічного виробництва – це майбутнє молочної галузі України, що підтверджує й досвід європейських країн. Наприклад у Франції молоко для переробки закуповується від фермерських

господарств з поголів'ям не менше 50 корів, в Польщі – при кількості 14 корів і більше, в Данії, Швеції та ще в декількох країнах молочні ферми налічують 1500–3000 і більше дійних корів, з надоем молока на 1 корову понад 8000 кілограмів на рік, а обслуговує таку ферму 10–12 чоловік. Ці господарства мають відповідні екологічні, технологічні та зооветеринарні сертифікати та дозволи. Тому в Польщі гатунком «екстра-клас» приймається 95% сировини, а в Україні лише 3,5% і 32% вищим гатунком [3; 4].

Недостатня й ефективність фінансово-економічного механізму державної підтримки агросектору, зокрема, виробництва молока, що посилює його не конкурентоспроможність. За даними державної служби статистики України у 2010р. виплати дотацій за рахунок коштів податку на додану вартість за реалізацію молока та молочних продуктів на переробні підприємства зросли порівняно з попереднім періодом на 80% і становили 747,8 млн грн, водночас бюджетної дотації – скоротилися на 82% і склали 2,7 млн грн. Мінімальна ж потреба фінансування з Державного бюджету в 2010 р. оцінюється не менше ніж 10 млрд гривень. Це обмежує можливість молочних господарств працювати більш ефективно, використовуючи досконаліші технології, або покращуючи ефективність використання вже існуючих. Для підвищення економічної ефективності розвитку молочного скотарства потрібно забезпечити державну підтримку галузі за рахунок бюджетних коштів у розмірі не менше 1 тис грн за кожен природжений теленочок, а за племінну – 3 тис грн незалежно від форм господарювання і розміру ферм [1, с. 219].

Отже, основними причинами стримування розвитку молочної галузі є: скорочення поголів'я корів; подорожчання кормів; випереджувальні темпи росту собівартості молочного виробництва порівняно із закупівельними цінами на молоко; зосередження виробництва в дрібнотоварному приватному секторі; низький рівень механізації та автоматизації виробництва; низька якість молочної продукції; неефективність фінансово-економічного механізму державної підтримки галузі.

Тому, для сталого економічного розвитку молочного виробництва, необхідно забезпечити:

- раціональне використання й подальше нарощування поголів'я корів у господарствах усіх форм власності;
- створення оптимальних розмірів ферм;
- впровадження інтенсивних технологій утримання худоби і засобів механізації виробничих процесів;

- регулювання якості продукції через систему стандартизації та сертифікації;
- удосконалення економічних відносин сільськогосподарських та переробних підприємств;
- дієвість механізму державного регулювання ринку молока та молочної продукції.

Вирішувати питання молочного скотарства на селі необхідно в тісному взаємозв'язку з передовими технологіями та науковими досягненнями.

Висновки. Таким чином, ринкові умови господарювання вимагають суттєвих змін в аграрному секторі України для того, щоб успішно розвиватися та вести конкурентоспроможне виробництво. Підвищення конкурентоспроможності молочного виробництва можливе лише на основі послідовності інтенсифікації галузі, підвищення якості та безпеки продукції, збільшення продуктивності галузі, вдосконалення ціноутворення, освоєння інновацій, формування молочних інтеграційних структур та дієвого механізму державного регулювання ринку молока і молочної продукції.

1. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / [Присяжнюк М.В., Зубець М.В., Каблук П.Т. та ін.]; за ред. М.В. Присяжнюка, М.В. Зубця, П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка, М.М. Федорова. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 1008с.
2. Бондаренко В.М. Розвиток ефективного виробництва молока та його промислової переробки в Україні / В.М. Бондаренко // Економіка АПК. – 2008. – № 5. – С. 61–64.
3. Державна служба статистики України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
4. Касянчук В. Проблеми безпечності української молочної продукції / В. Касянчук // Продукты & Ингредиенты. – 2008. – № 5. – С. 54–56.
5. Козак Ю.П. Стан та перспективи розвитку молочного підкомплексу регіону / Ю.П. Козак // Агроінком. – 2008. – № 3–4. – С. 41–44.
6. Лисюк В.М. Перспективи і напрямки розвитку ринку молочної продукції (секторний аналіз ринку) / В.М. Лисюк, А.В. Чмут // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/ekhp/2011_2/st15.pdf
7. Про молоко та молочні продукти: Закон про внесення змін до закону України від 17.02.2010 № 923 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 4 – С. 182.